

УДК 351

DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2-2.21>**О. В. Марухленко**

кандидат економічних наук,
докторант кафедри гуманітарної та соціальної політики
Національної академії державного управління
при Президентіві України

КОНЦЕПЦІЇ ТА МОДЕЛІ В СОЦІАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ

У статті розглядається соціальний розвиток в контексті концепцій соціальної політики та їх розвитку. Аналізуються загальні концепції та моделі, які забезпечують розвиток соціальної політики та впровадження різних соціальних моделей, програм або стратегій. Оскільки соціальна політика являє собою окрему, самостійну за своїм характером науку. Вона межує і має тісні зв'язки з іншими науками, такими як соціологія, економіка, педагогіка, політологія та іншими. Соціальна політика за своєю сутністю являє теорію і практику соціальних відносин, які мають свій початок, минуле, сьогодення і майбутнє. Вона є специфічною діяльністю з регулювання соціальних відносин в суспільстві. Це здійснюється державними та недержавними органами та організаціями, окремими партіями та особами. В основі соціально-політичної діяльності стоять загальнолюдські, державні, політичні та інші інтереси, а також інтереси соціальних груп, сімей та окремих індивідів. Соціальна політика відображає реальні людські відносини. Соціальні рішення є сутністю політики. Таким чином, суспільство, держава, фірма, громада та інше беруть на себе зобов'язання щодо носіїв соціальних проблем. Соціальна політика ідеологічно залежна і не може відірватися від платформи та програми керуючих політичних сил, а також від філософії сил опозиції, яка прагне до влади. Отже, є тісний зв'язок і залежність між соціальною політикою і владою. Влада є засобом реалізації рішень в соціальній сфері. У своїй боротьбі за владу політичні сили стверджують певний соціально-політичний курс. Соціальна політика як практика у великій мірі залежить від домінуючого сприйняття її сутності та змісту, а також від розвитку економіки країни. Часто зв'язок між економікою і соціальною політикою розглядається односторонньо. Соціальна політика може не тільки брати, але й рухати вперед економіку. У розвинених європейських країнах соціальна політика відіграє роль сильного перетворюючого чинника в економічних і суспільних відносинах.

Ключові слова: консерватизм, ліберальна концепція, лібералізм, неолібералізм, егалітаризм, модерна соціал-демократія, сучасне суспільство, соціалізм.

Постановка проблеми. Соціальна політика держави є сукупністю специфічних видів діяльності, які намагаються регулювати соціальні відносини між різними за своїм соціальним становищем суб'єктами. Цей підхід до з'ясування сутності соціальної політики, так званий функціональний підхід, за своєю суттю розглядає соціальну політику як діяльність з регулювання відносин рівності або нерівності в суспільстві. Він дає можливість шукати нерівності в економічних позиціях індивідів у зв'язку з власністю, працею та умовами праці, розподілом доходів і споживанням, соціальним забезпеченням і охороною здо-

ров'я, шукати джерела цих нерівностей і їх соціальну виправданість або невикорданість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з вивченням ролі та місця соціальної політики в побудові соціальної держави, давно привертають увагу філософів, соціологів, істориків, політологів, правознавців і фахівців інших сфер, серед яких Т. Ганслі, В. Бульба, І. Лаврова, Е. Лібанова, А. Меляков, О. Палій, В. Понікаров, І. Савченко, Т. Семигіна, О. Скомарохова, В. Скуратівський, А. Сіленко, А. Тамм та інші. Водночас слід зазначити, що більшість досліджень з питань соціальної політики, розвитку соціальної держави більшою

мірою стосується історичних і політичних аспектів даної проблематики. Надзвичайно мало досліджень, що розглядають ці питання в контексті державного управління. Тому метою статті є аналіз різних трактувань поняття «соціальна політика» в державно-управлінському вимірі та взаємозв'язку з розвитком і функціонуванням соціальної держави.

Мета статті. Головною метою статті є дослідження ролі соціальної політики в соціально-економічному розвитку суспільства та аналіз концепцій та моделей в соціальній політиці.

Виклад основного матеріалу. В усі епохи історії людства і за всіх суспільно-економічних формаціях є прагнення до ідеальної соціальної держави. Через це прагнення до справедливості за спільного суспільного життя людей і міжлюдських утворень має провідне значення. Ще в античному світі шукали відповідь на питання: «Як створити ідеальну державу?». Тобто як удосконалити людські відносини, щоб в суспільстві втілилася абсолютна ідея справедливості. Для Платона ідеальна соціальна держава – це та, яка забезпечує щастя і справедливість для всіх своїх громадян. Добре тільки те, що в інтересах групи, роду, колективу і держави.

Щодо проблем соціальної політики істотний внесок вносять праці Аристотеля, Фоми Аквінського, Рене Декарта, Джона Локка, Шарля Монтеск'є, Жан-Жака Руссо та інші. Вони викладають ідеї та теорії про створення справедливого державного устрою. Залучаючи сотні та тисячі прихильників, вони перетворюються в основний натхненник боротьби мас за ліквідацію абсолютної монархії як форми управління.

В оформлення і перетворення соціально-політичної доктрини в сучасні політичні ідеології істотний внесок внесли також ідеї та праці Алексіса де Токвіля, Джона Адамса, Олександра Хамилтона, Карла Маркса, Фрідріха Енгельса та інших.

Консерватизм. Консерватизм як соціально-політична доктрина пов'язана з іменами Платона, Аристотеля, Фоми Аквінського, Дейвіда Хьюмена та інших. Першим мислителем цього напрямку у 30-их роках 19 століття був Едмунд Берк.

Згідно з консерватизмом, політична влада є потужним засобом соціальних змін. Кожна зміна, однак, веде за собою соціальні катаклізми, бунти та заворушення. Тому держава повинна прагнути до мінімального втручання в життя громадян і не допускати експериментування і будь-які політичні доктрини.

Основними принципами та характеристиками консервативної ідеології є:

- захист приватної власності;
- захист соціальної диференціації;
- пріоритет прагматизму;
- верховенство закону.

У 70-ті та 80-ті роки 20 століття сучасний капіталізм входить в новий етап свого розвитку, в так званий демократичний капіталізм. Він є творінням панівної консервативної ідеології в шести з семи найбільш розвинених капіталістичних держав – США, Великобританії, Німеччини, Японії, Канади та Італії.

Консерватизм в поєднанні з капіталізмом народжує «християн-демократизм». Багато в чому ця ідеологія близька до консерватизму. Це стосується розуміння того, що:

- природа і можливості людей вважаються незмінними;
- прихильність до приватної власності;
- відкидання екстремізму і різких змін в суспільстві.

Є, однак, деякі значущі відмінності, в основному щодо поняття пріоритету соціальної політики перед економічною. Заперечуючи ідею про соціальну державу, християн-демократи покладають на владу певне соціальне зобов'язання, яке не заважає економічному розвитку суспільства.

Ліберальна концепція. У всіх країнах, за винятком країн з централізованим плановим управлінням, соціальна політика містить ліберально орієнтовані моменти та рішення. Незалежно від змін, які настали в лібералізмі з часів Адама Сміта, Мілтона Фрідмана та інших, для нього дійсні основні принципи:

- свобода і право вибору споживачів і виробників;
- культ сімейних цінностей;
- сприйняття ринку як природного регулятора соціального виробництва;

- наявність цивільних прав і свобод;
- обмежена роль держави.

Лібералізм розглядає суспільство як результат ініціативи окремих індивідів. Як філософія він орієнтований на індивідуальні результати, досягнуті шляхом вільної конкуренції. Можна розглядати як класичний лібералізм, так і неолібералізм.

Класичний лібералізм – в ньому місце соціальної політики занадто обмежене і зводиться до морального зобов'язанням суспільства щодо тих громадян, які з об'єктивних причин не можуть утримувати себе самі. Ліберали не приймають соціальну справедливість, вважають її маніпуляцією мас. Заходи держави приймаються як вираз відсутності свободи у вільних людей.

Неолібералізм є гуманізованою модифікацією лібералізму. Він визнає існування нерівності в суспільстві. Соціальна політика повинна служити засобом забезпечення рівних шансів до вільного доступу життєвих благ. Це стосується тих суб'єктів, які навіть за найкращого використання своїх сил і можливостей не в змозі досягти прожиткового мінімуму, чинного в країні. У цій модифікації лібералізму певною мірою порушується суверенітет виробника і віднімається частина його доходів. Одночасно з цим порушується і суверенітет споживача, оскільки спрямовується та обмежується його споживання. До практичних заходів неолібералізму належать:

- зниження податків;
- боротьба з безробіттям і регулювання зайнятості на фірмовому і регіональному рівнях;
- зобов'язання держави насамперед гарантувати законність, боротьбу з корупцією, інфляцію та ін. Таким чином досягається збільшення приватних заощаджень, стабілізація системи індивідуального та соціального захисту, досягається впевненість в державних інституціях та інше.

Егалітаризм – друга основна концепція соціальної політики. За своєю сутністю вона являє собою поняття про рівність, яке керується потребами, а не можливостями економічного розвитку, фінансовим станом тощо.

За егалітаризму потреби в доходах обумовлюються не особистими зусиллями, а такими чинниками:

- власність;
- успадковані здібності;
- отримане виховання;
- удача даного індивіда.

Виникненню цих чинників господарський суб'єкт ніяк не сприяв. Вихідним пунктом егалітарно-орієнтованої соціальної політики є норми споживання харчування, одягу, житла, послуг та ін. Ці потреби повинні бути забезпечені суспільством всім людям, які не змогли їх досягти за однією або іншою причиною. Егалітаризм може бути тільки в країнах з централізованим державним управлінням. За нього можливе безпосереднє спрямування створених цілим суспільством благ до певної категорії людей: до тих, хто потребує, незалежно від зусиль, які вони доклали для їх досягнення. Егалітаризм немислимий без дискримінації одержувачів високих доходів. Ціни та податки передають частину цих доходів на користь людей з низькими доходами та обмеженим споживанням. Таким чином, держава регулює соціальні процеси. Ця соціальна політика здійснюється в країнах з централізованим управлінням економіки та фінансів. Егалітаризм в соціальній політиці є результатом однієї більш широко та історично затвердженої ідеї свободи, рівності та братерства, що знайшла вираження в ідеях Великої французької буржуазної революції. Довгі роки майже у всіх європейських країнах соціальна політика розвивалася під впливом цієї ідеї. В основі цієї концепції лежить сильна роль держави.

Модерна соціал-демократія. Основним ідеологом є Тоні Блер, який визначає цю концепцію як новий напрям соціального розвитку в мінливому світі. Вона поєднує цінності двох великих течій – демократичного соціалізму і лібералізму. Ця концепція, названа ще «третій шлях», зазначає нове повернення до лівоцентристського мислення. У 20 столітті домінували два табори: фундаментальних лівих, котрі дивилися на державний контроль як основу соціальної політики, і лівих, котрі дозволяли відомі компроміси.

Нова концепція була викликана такими причинами:

- мінливим в економічному і соціальному стосунку світом;

- негативними сторонами капіталізму і соціалізму;
- бідністю та соціальною несумісністю;
- зростаючою злочинністю;
- розпадом сімейної інституції;
- змінами ролі жінки в суспільстві;
- посиленням бажання суспільства бачити нові демократичні зміни;
- зростаючою ворожістю суспільства до політики;
- зростаючими екологічними та соціальними проблемами, такими як алкоголізм, наркоманія та ін.;
- бажанням народів долучитися до нових умов побуту і життя.

Нова концепція характеризується низкою нових моментів в управлінні соціальними процесами, водночас щодо ролі уряду вона має на увазі:

- збільшення доходів населення шляхом зниження податків;
- позиціонування освіти як найважливішого пріоритету;
- реформування соціального захисту;
- новий баланс між правами та обов'язками не тільки в соціальній сфері, але і в строгому стосунку до злочинності серед молоді. Велике значення на цім має батьківська відповідальність;
- уряд і неурядові організації у своїй роботі повинні набути нових навичок; повинні працювати з приватним і добровільним сектором як партнери; ділити відповідальність і відповідати все новим і дедалі більшим суспільним вимогам;
- в міжнародному плані запобігання холодної війни та загрози світових конфліктів замінюються новими все більшими загрозами: організована злочинність, тероризм, нарко- і токсикоманія, руйнування навколишнього середовища та ін.

Сучасне суспільство. Соціальний капіталізм. Соціальний капіталізм за своєю сутністю представляє сучасну капіталістичну систему, яка спрямовується і пом'якшується важелями влади, відповідно, з допомогою державної ринкової економіки.

Модель соціального капіталізму обмежує, до певної міри, абсолютну свободу ринку, щодо його ринкових ефектів. Це обмеження може бути пояснено таким чином: вільний ринок передбачає, що індивідуальний спосіб життя визначається

приватною власністю і позитивною індивідуальною працею.

За різних моделей соціального капіталізму індивідуальний спосіб життя є певною мірою незалежним від того, чим індивід володіє як особистою власністю і від кон'юнктури ринку. Ця відносна незалежність здійснюється з допомогою системи інституцій, які гарантують індивідуальні соціальні права. Вони сприймаються як продукт соціальної політики, і їх тривале існування і вплив відзначені такими поняттями, як: «соціальна держава», «держава-провидіння», «соціально-ринкова економіка», «держава благоденства» та ін. У найзагальнішому сенсі ці поняття можуть розглядатися як синоніми державного капіталізму.

Соціальна держава – держава, в якій суспільство бере на себе відповідальність за забезпечення елементарного добробуту кожного його члена. Соціальна держава не політична, а функціональна характеристика державної організації. Вона має стосунок до управління соціальними процесами, з допомогою механізмів влади.

Прихильники сучасних соціальних держав вказують на переваги деяких її особливостей, таких як:

- соціальна держава добре відрегульована, з хорошими традиціями та високою ефективністю.
- соціальна політика є частиною публічної політики, яка повинна відповідати на питання – чому дане керівництво приймає або утримується від втручання у функціонування суспільства або його підсистем.

– у соціальній державі переважає приватна власність в порівнянні з державною і створені умови для вільного руху капіталів.

Концепція «Нові горизонти» прийнята як основа урядової політики Джона Кеннеді в 1960 році. Вона спрямовує свою увагу головним чином на те, що держава стимулює ділову діяльність в країні для того, щоб подолати тенденцію до низьких темпів економічного розвитку, що переважала в 50-х роках 20 століття. З цією метою приступили до зниження федеральних податків, щоб збільшити інвестиції та розширити споживчий попит,

а також наростити фінансовані урядом робочі місця і знизити безробіття.

Стратегія «Соціальний реформізм» обрана урядом Джона Кеннеді та базується на порівняно високих темпах економічного розвитку. Вона продовжена урядом Ліндона Джонсона, який намагався реалізувати широку програму соціальних реформ, що включали:

- нову допомогу для освіти;
- створення системи медичного забезпечення;
- нове містобудування;
- розвиток відсталих районів;
- боротьбу з бідністю і неписьменністю;
- усунення обмежень у праві голосу.

На думку Алана Брінклі: «Хвиля реформ в роки Кеннеді та Джонсона відображає нову свідомість суспільних проблем США» [1].

Соціалізм. Прихильники цієї політичної доктрини, яка зазнала краху наприкінці 80-х – початку 90-х років 20 століття, шукають вихід в так званому «відродженому соціалізмі», або «модерному соціалізмі». На їхню думку, соціалізм може бути замінений або кращим і більш ефективним, або тільки «хаосом». Хаос зі свого боку веде до утвердження одного примітивного варварського капіталізму, забирає всі соціальні придбання величезних мас трудових людей і загострює соціальну напругу в спільноті. Виходом є відроджений соціалізм, який базується на марксистських вченнях нових процесів і явищ, який необхідно пов'язати з ринковою економікою і з власними соціальними наслідками. Цей перехід повинен нести такі ознаки:

- соціалістичне ринкове господарство, як шлях до економічної стабільності;
- демократично влаштовану політичну систему, за якої постійно нарощується роль трудових людей;
- духовне виробництво відповідно до сучасних міжособистісних вимог;
- національна безпека із самостійною зовнішньою і внутрішньою політикою.

Погляди прихильників «модерного соціалізму» полягають в такому:

- безкоштовна охорона здоров'я;
- безкоштовна державна освіта;
- гарантований державою захист праці;
- забезпечення права на працю кожному індивіду;
- гарантування повноцінного нормального життя людей третього віку;
- створення умов для відпочинку цілого суспільства;
- турбота держави про інвалідів, вдів, безробітних, самотніх людей та інших.

Ця соціальна політика ставить собі за мету допомогти забезпечити якісно новий рівень народного добробуту, створити нормальні умови життя для всіх громадян і найбільш повно здійснити принцип соціальної справедливості в усіх сферах суспільних відносин.

Висновки та пропозиції. Отже, розвиток соціальних політик зазначає особливо активні перетворення в періоди трансформації суспільств і економік. Експериментування і впровадження різних соціальних моделей, програм, стратегій або концепцій не завжди супроводжується відображенням історичного досвіду і наукового пізнання. В деякі з історичних періодів воно пов'язане з реалізацією таких видів політики, які враховують тимчасові або нестійкі міркування, а також здійснення інших політик, наприклад, пов'язаних політичними формуваннями, партіями та спільнотами.

У загальному сенсі розвитку цих політик вони спрямовані на створення суспільства, яке було б найбільш зручне для існування людського індивіда і на створення такої системи, яка служила б найбільш повно і повноцінно його соціальним, медичним, культурним та іншим потребам.

Список використаної літератури:

1. The Limits of Social Policy Cambridge, Mass. *Harvard University Press*. 1988.
2. The Social Responsibility of Business is to Increase its Profits. *The New York Times Magazine*. September 13, 1970.
3. Liberalism and Its Discontents. *The New York Review of Books*. 1998.

Marukhlenko O. Concepts and models in social policy

The article discusses social development in the context of the concepts of social policy and their development. We study the general concepts and models that ensure the development of social policies and the introduction of various social models, programs or strategies. Since social policy is a separate, independent in nature science. It borders and has close ties with other sciences, such as sociology, economics, pedagogy, political science, etc. Social policy is essentially a theory and practice of social relations, they have their origin, past, present, and future. It is a specific activity for the regulation of social relations in society. This is done by state and non-state bodies and organizations, individual parties and individuals. The bases of socio-political activities are universal, state, political and other interests, as well as the interests of social groups, families and individuals. Social policy reflects real human relations. Social decision is the essence of politics. Thus, the society, the state, the company, the society, and others undertake obligations for the carriers of social problems. Social policy is ideologically dependent and cannot tear itself away from the platform and program of the governing political forces, as well as from the philosophy of the opposition forces aspiring to power. So, there is a close relationship and dependence between social policy and government. Power is a means of implementing decisions in the social sphere. In their struggle for power, political forces assert a certain socio-political course. Social policy as a practice largely depends on the dominant perception of its essence and content, as well as the development of the country's economy. Often the relationship between economics and social policy is considered one-sided. Social policy can not only take, but also move the economy forward. In developed European countries, social policy plays the role of a strong transforming factor in economic and social relations.

Key words: conservatism, liberal concept, liberalism, neoliberalism, egalitarianism, modern social democracy, modern society, socialism.